

Ocene / Reviews

Aleksandr Dmitrijevič Duličenko: *Osnovy slavjanskoj filologii I: Istoriko-etnografičeskaja i etnolingvističeskaja problematika, II: Lingvističeskaja problematika*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2011, 526 + 640 str.

Ruski jezikoslovec, redni profesor katedre za slovansko filologijo na Tartujski univerzi, Aleksander Dmitrijevič Duličenko je pred tremi leti in pol izdal obsežno, prek tisoč strani obsegajoče, naravnost fascinantno enciklopedično delo o nastanku in razvoju slovanske filologije in filologij vseh (obstoječih in izumrlih) slovanskih jezikov.¹ Knjigo je poimenoval s sorazmerno skromnim naslovom *Temelji slovanske filologije* ter podnaslovoma prvega in drugega zvezka *Zgodovinsko-etnografska in etnolingvistična problematika* in *Jezikoslovna problematika*.

Po uvodnih besedah in razvezavi najpogostejših krajšav avtor uvede bralca v prvi zvezek, ki je posvečen obravnavi daljne preteklosti današnjih in že izumrlih Slovanov. Prvo poglavje imenuje *Slovanska filologija, njena zgradba in mesto v vedi o Slovanih – slavistiki*. Slovanska filologija v njenem okviru je samostojna znanstvena disciplina, ki se razvija v vseh slovanskih in mnogih neslovanskih državah. Predmetno področje slovanske filologije obsegata slovansko jezikoslovje (kot jezikoslovec mu je Duličenko posvetil bistveno več prostora kot literarni vedi!) in slovanska literarna veda; obe s posredovanjem jezika izražata duhovno kulturo Slovanov. Že od konca 18. stoletja oz. začetka 19. stoletja, torej v času oblikovanja slovanske filologije kot znanosti (Dobrovský), obstajajo tudi mejne discipline, ki ta znanja dopolnjujejo: zgodovina in posebej kulturna zgodovina, arheologija, paleografija, antropologija,

¹ Ob jubilejnim 65. rojstnem dnevu je Silvo Torkar pripravil izčrpen zapis o njegovi življenjski poti in dosedanjem znanstvenem delu (Silvo Torkar, 2006: Prof. dr. Aleksander D. Duličenko – 65-letnik. *Slavistična revija* 54/2. 245–251). Razkriva veliko povezanost A. D. Duličenka z raziskovanjem zgodovine in dialektologije slovenskega jezika in slovenskih mikrojezikov. Duličenko nadaljuje tradicijo ruskih jezikoslovcev, ki so se vsak v svojem času z velikim raziskovalnim zanimanjem ukvarjali s slovenščino (Sreznjevski, Baudouin de Courtenay, Isačenko itd).

muzikologija, slovanska etnologija, etnografija in mitologija. Na koncu vsakega poglavja Duličenko navaja seznam uporabljene strokovne literature.

V drugem poglavju *Pomembnejše prelomnice v razvoju slovanske filologije v slovanskih državah* avtor monografije poudari nujnost dokumentiranja zgodovine kate-
tere koli znanosti. Dalj časa trajajoče zanimanje je pripeljalo do oblikovanja posebne
vede – zgodovine slavistike. Kljub prizadevanjem mnogih slovanskih filologov do
izida obravnavanega dela še ni bila enciklopedično prikazana zgodovina svetovne
slavistike in zgodovina svetovne slovanske filologije. Temu cilju se je približalo
le sto let starejše delo Vatroslava Jagiča *Zgodovina slovanske filologije (Исторія
славянскої філології)*, ki je sestavni del nedokončane večzvezkovne izdaje *Enci-
klopedija slovanske filologije (Энциклопедія славянської філології, 1910)*. Večina
drugih raziskav zgodovine slavistike in slovanske filologije je ostala nacionalno ori-
entirana in kronološko zamejena. Duličenko je izdelal periodizacijo zgodovine slo-
vanske filologije. Razdelil jo je na štiri temeljna obdobja:

1. začetno obdobje slavističnih raziskav, ki je trajalo od začetkov slovanske pisme-
nosti (9. stoletje) do srede 18. stoletja – predzgodovina slovanske znanstvene
filologije in slavistike;
2. obdobje oblikovanja slavistike kot znanosti, znotraj katere je prevladala slovan-
ska filologija in posebej slovansko jezikoslovje: od 2. polovice 18. stoletja do
srede 19. stoletja. Za ta čas je značilno dvoje: ideja vseslovanskega jezika in
slovanske vzajemnosti pri zahodnih in južnih Slovanih ter oblikovanje in razvoj
slovanske filologije pri vzhodnih Slovanih (Smotricki, lomonosovsko obdobje,
znanstveno preučevanje jezikov po slovanskih deželah, npr. Sreznjevski v Rezi-
ji: *Friul'skija slavjane, 1878*);
3. obdobje diferenciacije slavistike in oblikovanja klasične vede o Slovanih kot zbi-
ru slavističnih znanosti: od srede 19. stoletja do vključno prve tretjine 20. stoletja
(*Od nacionalnih filologij do mednarodne slavistike*). Medsebojno spoznavanje
drugih Slovanov je pripeljalo do spoznanja o nujnosti primerjalnega in primer-
jalnozgodovinskega preučevanja slovanskih jezikov in literatur;
4. obdobje razvoja sodobne slavistike in slovanske filologije: pretežno 20. stoletje in
začetek 21. stoletja. Jezikoslovni del slovanske filologije je pospešen razvoj doži-
vel pri primerjalno-zgodovinskih raziskavah v odnosu do indoevropskih jezikov,
na področjih slovanske etimologije, etnogeneze in glotogeneze, pri dialektoloških
raziskavah, lingvistični geografiji, slovanski akcentologiji, na področju zgodovine
starocerkvenoslovanskega jezika ter pri preučevanju sodobnih slovanskih knjižnih
jezikov (slovnica, semantika in leksikografija). Kot novost je avtor izpostavil zgo-
dovino slovanskih mikrofilologij – znano je, da Duličenko že več kot tri desetletja
s posebno vneto raziskuje male slovanske knjižne jezike (mikrojezike).²

² Iz priložene slovenistične bibliografije in seznama drugih del s slovenistično problema-
tiko (Torkar 2006: 247–251) je razvidno, da Duličenko z objavami od leta 1981 tej tematiki
izkazuje kontinuirano znanstveno pozornost.

V okviru obravnave slovanske filologije po posameznih sodobnih slovanskih državah (tudi najmlajših, ki so nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije) je Duličenko predstavil osnovne stopnje razvoja slovanske filologije v Sloveniji. Izpostavil je naslednje mejnike: Trubar v 2. polovici 16. stoletja (do Kopitarjeve slovnice prvi poskusi brez sistematičnega pristopa h gradivu), Bohoričeva slovnica (1584) in bohoričica, Dalmatinova Biblija (1584) in Register (začetek leksikografske obravnave besed, bolj sistematično v Megiserjevih slovarjih 1592 in 1603), Alasia da Sommaripa (1607), rokopisni večjezični slovarji Kastelca, Vorenca in Hipolita (1680–1710), Linhartova nemško pisana zgodovina Kranjske (1791), prvi slovenski časnik *Lublanske novice* (1797–1800), katoliški prevod celotne *Biblije* (1784–1802), Gutsmanova slovnica (1777) in slovar (1789), Pohlinova *Krajnska gramatika* (1768, 1783), Murkova slovarja (1832, 1833), Zagajškova slovnica (1791).³ Avtor omenja tudi Kumerdejevo (1793) in Japljevo (1807) rokopisno slovnico, ki sta bili vseslovansko orientirani. Pomembne zasluge priznava Kopitarju, tudi zaradi vpliva na Vuka Karadžića. Sledijo slovnice Šmigoca (1812), Dajnka (1824) in Metelka (1825), ilirsko usmerjena Marjarjeva slovnica (1851), Janežičeva (1854), Šumanova (1884) slovnica in Škrabčevi *Jezikoslovni spisi* (1994–1998). Od slovarjev našteva Janežičev nemško-slovenski (1850) in slovensko-nemški slovar (1851), Cigaletov nemško-slovenski slovar (1860) in *Znanstveno terminologijo s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880), kot izvrsten dosežek pa izpostavlja Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895). Posebej se osredotoča na dela, ki so povezana z ruščino, npr. na Hostnikov rusko-slovenski in slovensko-ruski slovar (1897, 1901).⁴ Med pomembnimi dosežki 20. stoletja Duličenko omenja Breznikovo slovnico za srednje šole (1916) in kolektivno slovnico Bajca, Kolariča, Rupla in Šolarja (1947, v popravljeni izdaji leta 1956, v kateri Šolar, kot pravi Duličenko, »iz neznanih razlogov« ni več naveden), štiridelno *Besedotvorje slovenskega jezika* Antona Bajca (1950–1959) in *Slovenske protestantske pisce* Mirka Rupla (1966). Pomembne zasluge za preučevanje sodobnega knjižnega jezika in njegove zgodovine avtor priznava Jožetu Toporišiču. Od slovarjev navaja še Glonarjevega (1936), prvi akademski *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), *Etimološki slovar slovenskega jezika* Franceta Bezlaja, Marka Snoja in Metke Furlan (1976–2007) in Jurančičeva srbskohrvatsko-slovenski in slovensko-srbskohrvatski slovar (1972, 1981). Med jezikoslovci, ki so bili tudi mednarodno zelo odmevni, izpostavi naslednja imena: Fran Miklošič, Vatroslav Oblak, Rajko Nahtigal, Karel Oštir, Karel Štrekelj, Ivan Prijatelj, Fran Ramovš in Janez Orešnik.

³ Poudarja njen pomen kot prve slovenske slovnice, napisane v slovenskem metajeziku, čeprav je v resnici nemško-slovenska. Prva slovensko pisana slovnica materinščine je izšla šele dvajset let kasneje: *Pismenost ali gramatika sa perve shole* (1811) Valentina Vodnika. Duličenko jo omenja v nadaljevanju – zgolj kot prvo šolsko slovnico v slovenščini.

⁴ Med strokovno literaturo o zgodovini in sodobnem slovenskem knjižnem jeziku Duličenko, z vsem spoštovanjem do avtorjev in priznavajoč pomembno vlogo dvojezičnih slovarjev za učenje ruščine pri Slovencih, npr. navaja le *Rusko-slovenski slovar* Janka Pretnarja (1947) in Kotnikov *Slovensko-ruski slovar* (1959), ki sta doživela več ponatisov.

Med jezikovnimi zgodovinarji so pomembni Jakob Rigler, Martina Orožen (napaka v letnici izida knjige *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika – 1999* namesto 1996!), France Novak, Vilko Novak⁵ in France Tomšič; od dialektologov našteva naslednje raziskovalce: Tine Logar, Zinka Zorko, Marko Jesenšek, Vera Smole, Peter Weiss, etnografa Milka Matičetova in rusista Franca Jakopina. S sinhronimi slovenističnimi raziskavami se/so se ukvarjajo/li: Breda Pogorelec, Tomo Korošec, Ada Vidovič Muha. Duličenko navaja tudi mlajše jezikoslovce in njihova glavna področja raziskovalnega dela, kot so: Irena Orel, Aleksandra Derganc, Vladimir Nartnik, Andreja Žele, Majda Merše, Erika Kržišnik. Nemajhen delež so prispevali tudi jezikoslovci slovenskega rodu, živeči v tujini: Avgust Pavel, Pavle Merku, Stanislav Hafner, Erik Prunč, Rado Lenček.

V tretjem poglavju *Pregled sodobnega slovanstva* avtor slovanske narode predstavi z nekaterimi splošnimi podatki: poimenuje jih, navede število pripadnikov, jezikovni izvor, geografske pasove naselitev, antropološke značilnosti (v razvrstitvi smo Slovenci očitno pomotoma izpadli, glede na navedeno tipologijo spadamo v prehodno ali kontinentalno podraso) in versko pripadnost (npr. muslimansko veroizpoved omenja pri potomcih islamiziranih Srbov in Hrvatov). V podpoglavju o zgodovini naselitve južnih Slovanov avtor popiše aktualno politično in jezikovno situacijo: po razpadu Jugoslavije so nastale nove nacionalne države Makedoncev, Srbov, Črnogorcev, Bosancev (sem prišteva vse prebivalce Bosne in Hercegovine: Bosanske Muslimane, Bosanske Srbe in Bosanske Hrvatce) oz. Bošnjakov (poudarek na nacionalni pripadnosti, ki vključuje muslimansko vero), Hrvatov in Slovencev. Poleg zgodovine drugih slovanskih narodov avtor shematično predstavi zgodovino Slovencev do ustanovitve samostojne države leta 1991. Pozornost posveča tudi zamejskim Slovincem in slovenskim izseljencem, ki živijo v neslovanskih in slovanskih državah. Duličenko poudari, da obstaja precejšnja razlika med uradno prizanim številom slovenske manjšine in dejanskim stanjem, in ugotavlja, da onkraj meja slovenske države živi okrog pol milijona Slovencev. Omeni tudi narodno pripadnost in številčne podatke o ostalih Slovanih, ki so iz različnih razlogov državljani drugih slovanskih in neslovanskih držav. To so pomembni poudarki in podatki, ki dajejo bralcu celovit vpogled na sociolingvistične okoliščine, v katerih ohranjajo svojo samobitnost mnoge slovanske nacionalne skupnosti.

Četrto poglavje z naslovom *Slovanska etnogeneza in najstarejši naselitveni prostor Slovanov (slovanska pradomovina)* vsebuje rezultate mnogih etnogenetskih raziskav, kot so: izvor etničnih skupnosti, procesi njihovega notranjega oblikovanja, vključujoč sorodne in nesorodne etnične elemente, in oblikovanje največje etnične skupnosti v Evropi – Slovanov. Za tako zahtevno nalogo so potrebna znanja različnih strok, in sicer že omenjenih mejnih disciplin in celo naravoslovnih znanosti: paleobotanike, paleozoologije in paleogeografije. Duličenko poudarja, da jezikovna dejstva

⁵ Tu je avtor zamenjal osebi jezikovnega zgodovinarja Franceta Novaka in dialektologa Franca Novaka, ki nista v sorodstvenem razmerju. V resnici je *Slovar beltinskega prekmurskega govora* (izšel 1985, ponatis skupaj z Vilkom Novakom 1996) sestavil Franc Novak.

prispevajo pomemben delež k rešitvi vprašanja slovanske etnogeneze. Odgovore nam daje preučevanje apelativne (materialna kultura) in onomastične leksike (toponimi, med njimi so najstarejši hidronimi; antroponimi in etnonimi). Prevzete besede izkazujejo medsebojne etnične stike: slovansko-germanske stike, slovansko-italske, slovansko-baltske, slovansko-iranske in slovansko-ugrofske stike. O pradomovini Slovanov Duličenko predstavi starejše hipoteze in mlajše iz 20. stoletja. Te so npr. sarmatska hipoteza (pradomovina je prednja Azija in jugovzhodna Evropa), vislo-odrška hipoteza, srednjednjeprška hipoteza (srednje Podnjeprje ima pokrajinsko razčlenjenost, rastlinstvo in živalstvo, ki se najbolj ujema z avtohtono, skupno slovansko leksiko!), donavska (t. i. donavsko-balkanska, srednjeevropska) hipoteza, pri kateri jezikovni kontakti potrjujejo tezo o pradomovini srednji Evropi.

Peto poglavje nosi naslov *Slovani v davnini z zgodovinskega in etnolingvističnega vidika (po pričevanju pisnih spomenikov, ljudske kulture in jezika)*. Od najstarejših zapisov starorimskih avtorjev, iz bizantinsko-grških virov in analize praslovanske leksike do današnjih dni se postopno razkriva materialna kultura prednikov Slovanov. Glavne dejavnosti so bile: poljedelstvo (poimenovanja za zemljo, primitivno obdelovanje, orodje, žita, tehniko pridelave in shranjevanja hrane), lovstvo (ribolov), sezonsko nabiralništvo (užitnih gob in koreninic, jagod, smole, trav za prehrano ljudi, domačih živali in za zdravilne pripravke), čebelarstvo in živinoreja (domače živali). Potrjujejo se osnove stavbarstva, pekarstva, tkalstva, kožarstva, lesarstva, sodarstva, pletarstva, lončarstva in celo primitivna metalurgija – osnove kovaštva in rudarstva. V nadaljevanju Duličenko natančno popisuje davne slovanske jezikovne in kulturne stike. Za Slovence je posebej zanimiva kronologija (pra)slovansko-germanskih stikov: s pragermanskimi plemeni, gotskimi (Balkanogoti, Vizigoti in Ostrogoti) in zahodnogermanskimi plemeni.

Šesto poglavje nosi naslov *Slovanska etnonimika*. Duličenko navaja raziskave o izvoru makroetnonima Slovani: *Slavjane/Slovene*. Znani sta dve sodobni teoriji: jezikovna etimologija (Trubačov: Slovani pomenijo tiste, ki govorijo med seboj v razumljivem jeziku) in vodna (hidronimna) etimologija (Slovani pomenijo prebivalce ob rekah, na močvirnatih krajih – pogosti so vodotoki s tem korenem). Zbrani in analizirani so etnonimi vzhodnih, zahodnih in južnih slovanskih narodov.

Sedmo poglavje *Slovanska lingvonimika* vsebuje teoretični uvod, popis razvoja lingvonimije, sestavo in tvorbo slovanskih lingvonimov (poimenovanj za posamezni slovanski jezik), posebej s korenem *slov-/slav-*, za starocerkvenoslovanski jezik in zgodovinski pregled lingvonimov za nekatere sodobne slovanske jezike.

V osmem poglavju *Slovanska interlingvistika: ideja slovanske vzajemnosti in vseslovanskega jezika v zgodovini Slovanov* avtor obravnava ideje o skupnem slovanskem jeziku, ki so se pojavljale od 16. do srede 20. stoletja. Duličenko ugotavlja, da se je največ poskusov zgodilo prav pri Slovencih. Najbolj odmeven je bil Matija Majar in njegov »vzajemni slovanski jezik«. V 19. stoletju so bili pobudniki še Oroslav Caf, Jožef Pokljukar, Peter Hicinger, Andrej Bleiweis, Fran Celestin in Fran Podgornik.

V devetem poglavju *Slovanska pismenost: staroslovanski in starocerkvenoslovanski jezik* Duličenko kot samostojno epizodo brez nadaljevanja omenja spomenik slovenske pismenosti – *Brižinske spomenike*, datirane v 10./11. stoletje in zapisane v latinici. Med drugim izčrpno popiše različne hipoteze o narečni podlagi stare cerkvene slovanščine. Najbolj prepričljiva podlaga za najstarejši slovanski knjižni jezik so bolgarsko-makedonski govori v okolici Soluna, torej domovina Cirila in Metoda (Vatroslav Oblak). Kot ovržene navaja hipoteze Dobrovskega, Kopitarja in Miklošiča. Opus starocerkvenoslovanskega jezika sestavlja okrog 18 kanonskih tekstov s približno 10.000 besedami, predvsem iz religiozne in deloma posvetne tematike. Približno 20 % besed je prevzetih, največ iz stare grščine. Predstavi zgodovino slovanskih črkopisov glagolice in cirilice, prevzem latinice in kronološko popiše najstarejše slovenske jezikovne spomenike.

V drugem zvezku *Jeziškoslovna problematika* Duličenko v uvodu opozori na pomembne novosti. Podane so osnove karpatorusinistike in prvičrat so na enem mestu zbrani podatki o funkcionalnem položaju vseh sodobnih slovanskih knjižnih jezikov s priloženim vzorčnim besedilom (praviloma primerjalno s prevodom v ruski knjižni jezik). Prvič je v slavistiki objavljeno osamosvojeno poglavje *Slovanska mikrolingvistika: slovanski knjižni mikrojeziki*.

V desetem poglavju z naslovom *Izvor slovanskih jezikov (slovanska glotogeneza)* avtor ugotavlja položaj slovanskih jezikov med indoevropskimi. Zvrstijo se podpoglavja z naslovi: *Indoevropski prajezik, Periodizacija zgodovine indoevropskega prajezika, Indoevropski jeziki in rekonstrukcija indoevropskega prajezika, Načela rekonstrukcije prajezikov*. Duličenko se osredinja na baltoslovanske jezikovne povezave in praslovanski jezik (*O rekonstrukciji praslovanskega slovarja*).

Enajsto poglavje se imenuje *Razpad praslovanskega jezika, ločitev slovanskih jezikov in njihova razvrstitev*. Obstajajo različni modeli klasifikacije slovanskih jezikov. Splošno sprejeta ostaja tradicionalna klasifikacija, upoštevajoč novejša, že uveljavljena dejstva, npr. slovenščina je zahodni južnoslovanski jezik.

Tematsko in vsebinsko zelo obsežno je zastavljeno dvanajsto poglavje z naslovom *Jeziški sodobnih slovanskih narodov*. Med vzhodnoslovanskimi največ pozornosti posveča ruščini: analizira lingvonime, razširjenost ruščine, narečno razčlenjenost, posebnosti sodobnega jezika in zgodovinske stike, ki se izražajo v jeziku (krščanstvo, stara cerkvena slovanščina), prevzeto leksiko iz slovanskih in neslovanskih jezikov, popisuje oblikovanje in razvoj ruskega knjižnega jezika, literarnozgodovinski pregled, funkcionalni položaj ruskega knjižnega jezika in vzorec besedila. V seznamu literature Duličenko navaja najvažnejše ruske slovnice, učbenike, monografije, zbornike, atlase, slovarje, literarne zgodovine ter pomembne periodične publikacije. Po enakem vsebinskem zaporedju sta predstavljeni ukrajinščina in beloruščina. V sklepem delu so primerjalno zbrani in paralelno razvrščeni sklanjatveni vzorci besed v vseh vzhodnoslovanskih knjižnih jezikih: dveh izbranih samostalnikov, po eden moškega in ženskega spola, pridevnika, osebnih zaimkov za prvo in drugo osebo in po en glagol za prikaz dveh spregatvenih vzorcev v sedanjiku in prihodnjiku. Po enakih

parametrih Duličenko analizira tudi zahodne: slovaški, češki in poljski jezik, in južne slovanske jezike: bolgarski, makedonski, slovenski jezik in »srbsko-hrvaški« jezik (vključuje srbski, hrvaški in bosanski jezik). Ločitev srbskega in hrvaškega jezika ter pojav bosanskega/bošnjaškega in črnogorskega knjižnega jezika Duličenko povezuje z ustanovitvijo novih držav in policentričnim jezikovnim razvojem. S primerjavami istega vzorčnega besedila v srbskem, hrvaškem in bošnjaškem jeziku si je mogoče ustvariti predstavo o stopnji različnosti med njimi.

Po enaki shemi predstavi tudi slovenski jezik: lingvonime, narečno razčlenjenost, (7 narečnih skupin, opis narečij in govorov ter njihovih značilnosti na vseh jezikovnih ravneh), posebnosti sodobnega slovenskega jezika (jezik z veliko samoglasniki – 12 in najmanj soglasniki – 22) in zgodovinske jezikovne stike. Zgodovino slovenskega jezika avtor razdeli na pet obdobj:

1. predknjižno obdobje (od 10. stoletja do sredine 16. stoletja);
2. oblikovanje protestantskega knjižnega jezika (1550–1595);
3. obdobje knjižnojezikovne razdrobljenosti in oblikovanja pokrajinskih knjižnih jezikov (od 17. stoletja do 2. polovice 18. stoletja);
4. obdobje nacionalnega preroda (od 2. polovice 18. stoletja do 70-ih let 19. stoletja);
5. novo in novejšo obdobje (20. stoletje).

V okviru slovenščine Duličenko zagovarja obstoj treh knjižnih pokrajinskih in/ali knjižnih mikrojezikov: prekmurskoslovenskega (v obmejnem prostoru z Madžarsko), beneškoslovenskega in rezijanskega mikrojezika (na zahodu v Italiji). Navaja, da je slovenski jezik od leta 1991 edini državni in uradni jezik Republike Slovenije, od 2004 pa eden od uradnih jezikov Evropske unije.⁶ Vzorcju besedila v knjižni slovenščini sledi prevod v ruščino. V seznamu pomembnejše strokovne literature pogrešamo nekatere (naj)novije raziskave slovenskih in tudi tujih jezikoslovcev in literarnih zgodovinarjev. Navaja nekatera dela Bajca, Bezlaja, Ramovša, Riglerja in Toporišiča, pogrešamo pa vsaj kako publikacijo Martine Orožen, Brede Pogorelec (omenjena le kot urednica publikacije, ki je vpeta v širši slovanski prostor), Ade Vidovič Muha in mlajših kolegov. Od raziskav, ki so jih opravili tujci, omenja Nino Mečkovsko, Majo Đukanović, Rada Lenčka, Nikolaja Mikhailova in Toma Priestlyja. Med literarnozgodovinskimi pregledi dokumentira le starejše izdaje: Glazerja, Kosa, Legiša, Pogačnika (zadnja letnica 2002 za 14. izdajo), kar je glede na sodobno stanje razvoja slovenske literarne vede pomanjkljivo. Med slovenistično periodiko zapiše le *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* (1997–) ter *Slovo* (Jezik?) in *slovstvo* (1955/1956–).⁷ Na koncu podpoglavja o južnoslovanskih jezikih Duličenko v razpredelnicah paralelno razvršča sklanjatvene vzorce izbranih samostalnikov, pridevnika

⁶ Kot dopolnitev moramo dodati, da v Republiki Sloveniji obstajata še dva uradna jezika – madžarščina in italijanščina v obmejnem severovzhodnem in jugozahodnem delu, na območjih občin, v katerih živi madžarska in italijanska narodna skupnost.

⁷ *Slavistično revijo* (od 1948–) Duličenko kot edino slovensko omenja na koncu knjige v prilogi *Slavistična bibliografija, Pomembnejše periodične in serijske izdaje*. Na tem mestu

in osebnih zaimkov v slovenščini, srbsčini in hrvaščini, pri glagolih pa v primerjavo pritegne tudi bolgarščino in makedonščino.⁸

Trinajsto poglavje nosi naslov *Slovanska mikrolingvistika in slovanski knjižni mikrojeziki*. Ideja o mikrojezikih in njihova percepcija v slavistiki se je pojavila sredi 70. let 20. stoletja, v začetku 80. let pa se je oblikovala tartujska šola slovanske mikrolingvistike. Od 2005 je bila na mednarodni konferenci v Tartuju uradno priznana nova slavistična disciplina – slovanska mikrolingvistika.⁹ Katere so splošne značilnosti, ki dani jezik opredeljujejo kot knjižni mikrojezik? Mikrojezik temelji na dialektu ali govoru, ima pismeno tradicijo, zapisuje se po pravopisnih pravilih in teži k normiranju v fonetiki, leksiki in slovnici. Gre za organiziran in socialno podprt knjižno-jezikovni proces z možno kodifikacijo mikrojezika v normativnih slovnica in slovarjih. Kljub polemičnim nasprotovanjem nekaterih jezikoslovcev Duličenko v knjigi zagovarja obstoj 18 mikrojezikov, ki so lahko funkcionalno razviti, srednji, šibkejši, razvijajoči se ali izginjajoči. Glede na sociolingvistične značilnosti jih razvršča v štiri skupine (nekatero od njih, npr. kašubščino, tudi izčrpno predstavi z vzorčnim besedilom vred):

1. samostojni mikrojeziki: gornji lužiškosrbski jezik, dolnji lužiškosrbski jezik in kašubski jezik;
2. otoški mikrojeziki: jugoslovanskorusinski (južnorusinski) mikrojezik, gradiščanskohrvaški, moližanskoslovanski, rezijanski (rezijanskoslovenski) in banatskobolgarski mikrojezik;
3. obrobno-otoški mikrojeziki: (karpatsko)rusinski, egejskomakedonski, pomaški in beneškoslovenski mikrojezik;
4. obrobni (regionalni) mikrojeziki: čakavski, kajkavski, prekmurskoslovenski, laški, vzhodnoslovaški in zahodnopoleški mikrojezik.

V štirinajstem poglavju z naslovom *Slovanski jeziki v primerjalno-tipološki obravnavi* Duličenko predstavi dve etapi raziskovanj: monografske opise novejših procesov v posameznih slovanskih jezikih in tipološke raziskave slovanskih jezikov na fonetični, morfološki, skladijski, leksikalni, besedotvorni in frazeološki ravni, upoštevajoč novejšo jezikovno gradivo. Obravnava tipološke posebnosti prvih slovanskih knjižnih jezikov. Najstarejši so se oblikovali do 13. stoletja, mlajši, zlasti v latiničnem črkopisu, pa kasneje: starocerkvenoslovanski jezik (pri Bolgarih: starobolgarski

pogrešamo še vsaj *Jezikoslovne zapiske, Slavio Centralis, Razprave II* (Razred za filološke in literarne vede, SAZU).

⁸ V primerjalnih razpredelnicah se pripeti tudi kaka napaka, npr. im./tož. dv. vode namesto vodi, pri pridevniku se sklanja določna oblika pridevnika: m ed. 1m. novi, rod. novega, čeprav se v sklanjatvenem vzorcu navaja nedoločna oblika.

⁹ Idejo slovanskih knjižnih mikrojezikov in poskus utemeljitve nove jezikoslovne kategorije je Duličenko uresničil v doktorski disertaciji *Slovanski knjižni mikrojeziki (Vprašanja nastanka in razvoja)*, ki jo je zagovarjal leta 1981, njen teoretični del je še isto leto izšel v knjigi. V letih 2003–2004 je v dveh zvezkih na več kot 800 straneh izdal knjigo *Slovanski knjižni mikrojeziki. Vzorci besedil*.

jezik) v 2. polovici 9. stoletja, pri južnih in vzhodnih Slovanih v 10.–12. stoletju, pri Čehih od 13. stoletja, pri Hrvatih (v glagolici in latinici!) in Poljakih od 14. stoletja, v 16. stoletju pri Lužiških Srbih, v 17. stoletju pri Slovakah. Oblikovanje in razvoj slovanskih knjižnih jezikov sta v vzhodnem, pravoslavnem delu potekala hitreje kot v zahodnem, katoliškem. Izjemo predstavljajo le najstarejši latinični *Brižinski spomeniki* iz 10./11. stoletja pri Slovencih.

Sodobne raziskave obravnavajo raznovrstno tematiko: posebnosti slovničnega sistema v sodobnih slovanskih jezikih, tendence razvoja slovanskih jezikov in mikrojezikov ter nove metodološke pristope k raziskovanju leksike. Pri preučevanju novejšje leksike se srečujemo z vprašanji ločevanja med normativno leksiko in neologizmi (okazionalizmi). Nasprotujoči sta si težnji po pasivizaciji (zastarevanje besed in njihovih pomenov) in aktivizaciji leksike (vračanje starinskih besed in spremembe njihovih pomenov). Če upoštevamo lastnostne in količinske značilnosti, ki vplivajo na slovanski obseg leksike, razlikujemo tri tendence: lastnostne spremembe znotraj besed ohranjajo slovarni sestav, količinske spremembe in procesi privedejo do zmanjševanja obsega leksike ali njenega povečanja. V leksiki se srečujemo z vedno večjim številom večbesednih leksemov, ki se nadomeščajo z enobesednimi poimenovanji ali krajšavami, predvsem kraticami (sintetizem). Duličenko posebej izpostavlja proces leksikalne anglo-amerikanizacije. Nekatere prevzete besede ostajajo v slovanskih jezikih, posebej tistih s cirilničnim črkopisom, glasovno in pisno neadaptirane. Konec 20. stoletja se je kot odgovor ponovno aktiviral purizem, ki je vključen v jezikovno politiko mnogih slovanskih držav.

Petnajsto poglavje *O izginulih slovanskih jezikih* je posvečeno večstoletnemu procesu postopnega izginjanja posameznih slovanskih jezikov. Glavni vzrok je predstavljala germanizacija kot posledica večstoletnega sosedstva in jezikovnega stika (obraten proces – slavizacija neslovanskih ljudstev je bila bistveno šibkejša). Tako sta izumrla npr. polabski (v začetku 18. stoletja) in slovinski jezik (v 2. polovici 20. stoletja). Duličenko je natančno popisal značilnosti obeh in navedel strokovno literaturo.

Zaključno, povzema poglavje je posvečeno razmisleku *O perspektivah razvoja slovanskih jezikov in slovanske filologije* na pragu 21. stoletja. Kakšni so problemi in perspektive velikih in malih slovanskih jezikov v prihodnosti? Duličenko je ozavestil nekatere raznosmerne jezikovne tendence, npr. razvojno zблиževanje in razvojno razdruževanje slovanskih jezikov. Zблиževanje vzhodnoslovanskih jezikov ruščine, beloruščine in ukrajiniščine, npr. v leksiki, terminologiji in v slovničnih oblikah, ruščino ponovno postavlja v privilegirano položaj. Poudarek je namreč na vplivanju, ne zблиževanju, ki je dvosmeren proces; pod vplivom ideologije in politike namreč prihaja do slabitve sociolingvističnega položaja beloruščine in ukrajiniščine. Znano je, da je integracijski proces sprva potekal pri južnih Slovanih, npr. v 19. stoletju ilirizem, do 2. polovice 20. stoletja je potekalo zблиževanje srbsčine in hrvaščine, med Čehi in Slovaki, itd. Obraten, razdruževalni proces (jezikovna konvergenca se je zamenjala z jezikovno divergenco) je v devetdesetih letih 20. stoletja stekel pri nekaterih južnoslovanskih narodih iz bivše Jugoslavije, pri katerih so nove sociolingvistične okoliščine prinesle številne znotrajjezikovne spremembe.

V okviru podpoglavja *Slovanska filologija na prelomu iz 20. v 21. stoletje – problemi in perspektive* Duličenko izpostavi nujnost nadaljnega preučevanja etnogeneze in glotogeneze, praslovanskega in starocerkvenoslovanskega jezika ter potrebo po odkrivanju še neznanih dokumentov (paleoslavistika). Nič manj pomembne niso nadaljnje raziskave na področjih geolingvistike, slovanske etnolingvistike, onomastike itd. Globalizacija vpliva na proces ohranjanja oz. umikanja kulturnih, jezikovnih razlik in raznovrstnost slovanskega sveta, kar pa je že predmet preučevanja novejše smeri – ekolingvistike. Tudi preučevanje malih slovanskih knjižnih jezikov (mikrojezikov), ki se raziskujejo predvsem v novejšem času, se mora nadaljevati. Kognitivna smer je povezana s preučevanjem leksike, semantike in frazeologije. Pereče je tudi vprašanje jezikovnega mešanja (vdor anglo-amerikanizmov), npr. rus. *rusangl* (ruski + angleški jezik), srb. *anglosrpski jezik*, češ. *čechoameriščina*, itd. Prevzemanje besed iz drugih tujih jezikov večinoma poteka s posredovanjem angleščine; angleško-ameriški vpliv pa sega tudi na področje sintakse slovanskih jezikov. Precej perspektivna raziskovalna smer je z razvojem računalniških tehnologij postala korpusna lingvistika. Ne gre zanemarjati niti razvoja literarne vede, ki kljub različnim stališčem ostaja v okviru slovanske filologije organsko povezana z jezikoslovjem.

Medtem ko v prvem delu *Priloge* Duličenko pripravi seznam najvažnejših slovanskih periodičnih izdaj, drugi del vsebuje *Slovar slovanskih lingvonimov*. Prvič je na enem mestu zbranih 900 aktualnih, starejših in tudi dubletnih poimenovanj posameznih slovanskih jezikov. V ruščino prevedeni lingvonimi si sledijo po abecednem redu in so postavljeni v hierarhična medsebojna razmerja. Izbrani zgledi za poimenovanje slovenščine, njenih narečij in govorov si sledijo takole: *baški govor – rovtarska narečna skupina – slovenski jezik, beneškoslovenski (knjižni) mikrojezik – slovenski jezik, zgornjesavinjsko narečje – štajerska narečna skupina – slovenski jezik, vzhodnogorenjski govor – gorenjska narečna skupina – slovenski jezik, vzhodnodolenjski govor – dolenska narečna skupina – slovenski jezik, goričanski dialekt – panonska narečna skupina – slovenski jezik, zagorsko-trboveljski govor – posavsko narečje – dolenska narečna skupina – slovenski jezik, rižanski govor – istrsko narečje – primorska narečna skupina – slovenski jezik, severnopohorsko-remšniško narečje – koroška narečna skupina – slovenski jezik, karantansko-slovenski jezik (s kvalifikatorjem zastarelo rusko *horutano-slovenskij jazyk*), *karantanski jezik* (zastar. rus. *horutanskij jazyk*) itd. V drugem seznamu si abecedno sledijo originalna poimenovanja jezikov slovanskih narodov, ki uporabljajo latinični črkopis, npr. *beneškoslov(i) enski jezik* (rus. *veneciansko-slovenskij jazyk*), *Coroshki jezik* s kvalifikatorjem zastarelo slovensko (rus. *koroškij ili karintijskij jazyk*), *Crajnski jezik* zastar. slov. (rus. *krajnskij jazyk*), *prekmurščina* (rus. *prekmursko-slovenskij jazyk*), *rozajanski jazez*, *rozajanski langač* (rus. *rez'janskij jazyk*), *Windisch* s kvalifikatorjem zastar. nemško (rus. *vindskij jazyk*) itd. Tretji del priloge predstavlja tabela pomembnih jezikovno-zgodovinskih dogodkov pri vseh slovanskih narodih, razvrščenih po časovni kronologiji (od 9. stoletja do 21. stoletja). Drugi zvezek monografije zaključuje imensko*

kazalo, v katerem so lastna imena v cirilici dopolnjena s transliteriranimi v latinici. Sledi še krajše imensko latinično kazalo.

Pred nami je izčrpen in občudovanja vreden enciklopedičen popis obsežnih slavističnih znanj, posebej iz slovanske filologije, ki so plod raziskovanja številnih znanstvenikov, predvsem iz zadnjih treh stoletij. Skoraj nepregledno množico teh spoznanj in podatkov je A. D. Duličenko razvrstil v tematske skupine in povezal v sintetične prikaze, ki jih je postavil v aktualne kulturne, zgodovinske in politične razmere. Avtor je moral najprej prehoditi fazo potrpežljivega, vztrajnega zbiranja in analize ogromnega korpusa strokovne literature, jezikovnega gradiva, zgodovinskih podatkov in znanj iz t. i. mejnih znanosti. Ker iz raziskovalnega obzorja ni izključil nobenega slovanskega ali izumrlega slovanskega jezika, se ni mogel izogniti še tako zapleteni problematiki. Tuje in svoje raziskovalne dosežke je vselej kritično prevrednotil in nevsiljivo komentiral, morebitno nestrinjanje pa prepričljivo argumentiral. Dragocen je avtorjev poudarek na opisu novih raziskovalnih smeri in najnovejših razvojnih tendenc in na nalogah za mlajše in prihodnje slavistične rodove. Posebno pozornost zaslužijo tudi osebni raziskovalni dosežki, ki jih je Duličenko zapisal prvikrat ali prvič v tolikšnem obsegu. Monografija *Temelji slovanske filologije* je tudi zaradi strokovne literature, sproti navedene na koncu vsakega poglavja, dragocen vir za diahrone in sinhrono slovanske jezikoslovce in raziskovalce sorodnih humanističnih področij, vsaj posredno povezanih z jezikom.

Pogum, neomajna vztrajnost in potrpežljivost so Aleksandru Dmitrijeviču Duličenku omogočili, da je uresničil tako kompleksno zastavljeno nalogo. Vseobsegajoča, enciklopedična monografija kolegom slavistom daljnosežno predstavlja izziv, ki ga ne bo lahko preseči.

Prispelo marca 2015
Received March 2015

Andreja Legan Ravnikar
Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša ZRC SAZU,
Ljubljana